BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA INKLYUZIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING XALQARO TAJRIBASI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika fakulteti ,
Maxsus pedagogika kafedrasi v.b. dotsenti
Kobilova Shaxnoza Xudayshukurovna
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-4091-1840
kabilovashaxnoza4@gmail.com +998990191635
2-bosqich magistr talabasi **Madina Odilova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak pedagoglarda inklyuziv kompetensiyani shakllantirishning xalqaro tajribasi pedagogik, metodik va tashkiliy jihatdan tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’lim bugungi kunda ta’lim tizimini insonparvarlashtirish, teng imkoniyatlarni ta’minlash va alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilarni umumiy ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilishning muhim omili sifatida talqin etilmoqda. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak o‘qituvchilarning inklyuziv muhitda ishlashga tayyorligi ularning kasbiy kompetentligining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, inklyuziv kompetensiya, bo‘lajak pedagog, kasbiy tayyorgarlik, xalqaro tajriba, differensial yondashuv, refleksiv amaliyot, maxsus pedagogika, pedagogik kompetentlik, ta’lim integratsiyasi.

Аннотация: В данной статье анализируется международный опыт формирования инклюзивной компетентности у будущих педагогов с педагогической, методической и организационной точек зрения. Инклюзивное образование в настоящее время рассматривается как важный фактор гуманизации системы образования, обеспечения равных возможностей и эффективной интеграции учащихся с особыми образовательными потребностями в общий образовательный процесс. В этом контексте готовность будущих учителей к работе в инклюзивной среде является неотъемлемой частью их профессиональной компетентности.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная компетентность, будущий педагог, профессиональная подготовка, международный опыт, дифференцированный подход, рефлексивная практика, специальная педагогика, педагогическая компетентность, образовательная интеграция.

Abstract: This article analyzes the international experience of developing inclusive competence in future teachers from pedagogical, methodological, and organizational perspectives. Inclusive education is currently interpreted as an essential factor in the humanization of the education system, ensuring equal opportunities, and facilitating the effective integration of students with special educational needs into the general education process. In this context, the readiness of future teachers to work in an inclusive environment is considered an integral component of their professional competence.

Keywords: inclusive education, inclusive competence, future teacher, professional training, international experience, differentiated approach, reflective practice, special pedagogy, pedagogical competence, educational integration.

Kirish.

Inklyuziv ta’lim zamonaviy pedagogik taraqqiyotning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u barcha o‘quvchilarga teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish, ularning individual ehtiyojlarini hisobga olish hamda ta’lim jarayonida kamsitish va cheklashlarga yo‘l qo‘ymaslik tamoyiliga asoslanadi. Bugungi kunda jahonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish nafaqat ijtimoiy adolat masalasi, balki pedagogik tizim samaradorligini oshirish omili sifatida ham e’tirof etilmoqda. Shu sababli oliy pedagogik ta’lim muassasalarida bo‘lajak pedagoglarni inklyuziv faoliyatga tayyorlash, ularda mazkur yo‘nalishga oid bilim, ko‘nikma, munosabat va kasbiy qadriyatlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. [1]

Bo‘lajak pedagoglarda inklyuziv kompetensiyani shakllantirish masalasi ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u faqat maxsus pedagogik bilimlarni berish bilan cheklanmaydi. Mazkur kompetensiya pedagogning alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarni tushunishi, ularning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishi, mos metod va texnologiyalarni tanlay bilishi, ota-onalar hamda mutaxassislar bilan samarali hamkorlik qilishi, ta’lim muhitini moslashtira olishi kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Demak, inklyuziv kompetensiya bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligida integrallashgan sifat sifatida namoyon bo‘ladi. [2]

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv kompetensiyani shakllantirishda pedagogik ta’lim mazmuni, amaliyotga yo‘naltirilgan tayyorgarlik, refleksiv yondashuv va ko‘p tarmoqli hamkorlik alohida o‘rin tutadi. Rivojlangan davlatlarda bo‘lajak pedagoglar tayyorgarligida inklyuziv qadriyatlarni erta bosqichdanoq singdirish, talabalarning real ta’lim muhitidagi ishtirokini kengaytirish, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo‘yicha amaliy tajribani kuchaytirish asosiy vazifalardan biri sifatida qaraladi. Bunday yondashuv o‘qituvchining nafaqat nazariy tayyorgarligini, balki kasbiy moslashuvchanligini ham oshiradi. [3]

Pedagogik oliy ta’lim tizimida inklyuziv kompetensiyani rivojlantirish, ayniqsa, ta’lim mazmunini zamon talablari asosida yangilash, o‘quv rejalari va fan dasturlariga mos modullarni kiritish, amaliy mashg‘ulotlar salmog‘ini oshirish bilan uzviy bog‘liqdir. Shu jihatdan xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy pedagogik ta’lim tizimiga moslashtirish ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur mavzu bo‘lajak pedagoglarning kasbiy shakllanish jarayonini takomillashtirish, inklyuziv ta’lim sifati va samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan dolzarb hisoblanadi.

Adabiyot tahlili va metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda bo‘lajak pedagoglarda inklyuziv kompetensiyani shakllantirishga oid xalqaro tajribalar qiyosiy-pedagogik yondashuv asosida tahlil qilindi. Adabiyotlar tahlili jarayonida inklyuziv ta’limning nazariy asoslari, o‘qituvchi kompetensiyasining tarkibiy qismlari, xorijiy oliy pedagogik ta’lim dasturlarida inklyuziv tayyorgarlik mazmuni hamda amaliyotga yo‘naltirilgan o‘qitish modellari o‘rganildi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli tahlil, qiyoslash, umumlashtirish va interpretatsiya usullaridan foydalanildi. [4]

Xalqaro tajribani tahlil qilishda Yevropa davlatlari, AQSh, Kanada va Osiyoning ayrim rivojlangan ta’lim tizimlarida qo‘llanayotgan yondashuvlar mazmunan solishtirildi. Asosiy e’tibor inklyuziv qadriyatlarni shakllantirish, differensial o‘qitish ko‘nikmalarini rivojlantirish, refleksiv amaliyotni yo‘lga qo‘yish hamda ko‘p tarmoqli hamkorlikni pedagog tayyorgarligiga integratsiya qilish masalalariga qaratildi. Shu asosda milliy pedagogik ta’lim tizimi uchun moslashtirilishi mumkin bo‘lgan metodik yechimlar ajratib olindi. [5]

Natijalar.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak pedagoglarda inklyuziv kompetensiyani shakllantirishda xalqaro tajribada bir necha ustuvor yo‘nalishlar barqaror ravishda namoyon bo‘ladi. Birinchi yo‘nalish inklyuziv ta’limni alohida fan yoki tor mutaxassislik doirasida emas, balki umumiy pedagogik tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida tashkil etish bilan bog‘liq. Xorijiy oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarga inklyuziv muhitda ishlashga tayyorlovchi bilimlar pedagogika, psixologiya, metodika va amaliyot fanlari bilan integratsiyalashgan holda beriladi. Bu esa talabalarda inklyuziv yondashuvni cheklangan nazariy tushuncha sifatida emas, balki kundalik kasbiy faoliyat tamoyili sifatida qabul qilishga xizmat qiladi.

Ikkinchi muhim natija sifatida amaliyotga yo‘naltirilgan tayyorgarlikning ustuvorligi aniqlandi. Rivojlangan davlatlar tajribasida bo‘lajak pedagoglar maxsus va umumta’lim maktablarida, resurs markazlarida, qo‘llab-quvvatlash xizmatlari bilan hamkorlikda faoliyat olib borish orqali real vaziyatlarga moslashadi. Bu jarayon ularda alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilar bilan ishlash, darslarni moslashtirish, individual yondashuvni qo‘llash hamda sinfdagi ijtimoiy-psixologik muhitni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, kuzatuv, mikroo‘qitish, amaliy topshiriqlar va refleksiv tahlil texnologiyalarining qo‘llanishi kasbiy tayyorgarlik sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi kuzatildi. [6]

Uchinchi natija inklyuziv kompetensiyaning faqat metodik tayyorgarlik bilan belgilanmasligi, balki qadriyatli munosabatlar bilan ham chambarchas bog‘liqligini tasdiqlaydi. Xalqaro tajribada bo‘lajak pedagoglarda bag‘rikenglik, tenglik, hamkorlik, farqlarni hurmat qilish kabi kasbiy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish alohida e’tiborda turadi. Natijada o‘qituvchining inklyuziv faoliyatga tayyorligi uning faqat bilim darajasi bilan emas, balki ta’lim oluvchining ehtiyojini anglash, ijtimoiy adolat tamoyillariga sodiqlik va moslashuvchan pedagogik qaror qabul qila olish qobiliyati bilan belgilanadi.

Shuningdek, ko‘p tarmoqli hamkorlikka asoslangan model ham samarali mexanizm sifatida namoyon bo‘ldi. Xorijiy amaliyotda bo‘lajak pedagoglar psixolog, defektolog, logoped, ijtimoiy pedagog va ota-onalar bilan birgalikda ishlashga o‘rgatiladi. Bu esa kelajakdagi pedagogik faoliyatda kompleks yondashuvni ta’minlab, inklyuziv ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Olingan natijalar xalqaro tajriba asosida inklyuziv kompetensiyani shakllantirish milliy pedagogik ta’lim tizimini takomillashtirish uchun muhim metodik manba bo‘la olishini ko‘rsatdi.

Muhokama.

Bo‘lajak pedagoglarda inklyuziv kompetensiyani shakllantirishga oid xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, mazkur jarayonni faqat alohida o‘quv moduli yoki qisqa muddatli tayyorgarlik kurslari orqali samarali yo‘lga qo‘yish mumkin emas. Inklyuziv kompetensiya murakkab integrativ sifat bo‘lib, u pedagogning kasbiy bilimlari, metodik mahorati, refleksiv yondashuvi, kommunikativ tayyorgarligi va insonparvar qadriyatlarining birligida namoyon bo‘ladi. Shu bois xalqaro tajribadagi ijobiy natijalar, avvalo, inklyuziv ta’lim g‘oyasining butun pedagogik tayyorgarlik tizimiga chuqur singdirilgani bilan izohlanadi. [7]

Muhokama jarayonida aniqlangan muhim jihatlardan biri shundaki, rivojlangan ta’lim tizimlarida inklyuziv kompetensiyani shakllantirish nazariya va amaliyotning uzviy bog‘liqligi asosida olib boriladi. Talabalar auditoriyada maxsus ehtiyojli bolalarning rivojlanish xususiyatlari, differensial ta’lim strategiyalari va moslashtirilgan baholash usullari haqida bilim olsalar, amaliyot davrida bu bilimlarni real pedagogik vaziyatlarda sinab ko‘rish imkoniyatiga

ega bo‘ladilar. Natijada ularda kasbiy ishonch, moslashuvchanlik va murakkab ta’limiy vaziyatlarga nisbatan to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyati shakllanadi. Mazkur jihat milliy pedagogik ta’lim tizimi uchun ham dolzarb bo‘lib, nazariy tayyorgarlikni amaliy mashg‘ulotlar bilan mustahkamlash zarurligini ko‘rsatadi.

Yana bir muhim masala inklyuziv kompetensiyaning qadriyatli asosidir. Xalqaro tajribada talabaning nogironlik yoki rivojlanishida o‘ziga xos xususiyatlari bo‘lgan o‘quvchiga nisbatan munosabati, uning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilishi, farqlilikni tabiiy holat sifatida qabul qilishi asosiy mezonlardan biri sifatida baholanadi. Demak, inklyuziv kompetensiyani shakllantirish faqat metodik tayyorgarlik emas, balki pedagogik etika va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishni ham nazarda tutadi.

Shuningdek, xalqaro tajriba inklyuziv ta’limda ko‘p tarmoqli hamkorlikning muhimligini tasdiqlaydi. Pedagogning psixolog, logoped, defektolog va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlay olishi ta’lim samaradorligini sezilarli oshiradi. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak pedagoglarni jamoaviy ishlash, pedagogik konsiliumlarda ishtirok etish va kompleks qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini tushunishga o‘rgatish zarur. Bu yondashuv inklyuziv kompetensiyani barqaror kasbiy sifat darajasiga olib chiqishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa.

Bo‘lajak pedagoglarda inklyuziv kompetensiyani shakllantirishning xalqaro tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, mazkur yo‘nalish zamonaviy pedagogik ta’limning ajralmas tarkibiy qismiga aylangan. Inklyuziv ta’limning samaradorligi, avvalo, o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi, uning individual farqlarni anglay olishi, mos pedagogik qarorlar qabul qilishi hamda barcha ta’lim oluvchilarga nisbatan ijobiy va adolatli munosabatni namoyon eta olishi bilan belgilanadi. Shu ma’noda inklyuziv kompetensiya bo‘lajak pedagogning faqat metodik tayyorgarligini emas, balki qadriyatli, kommunikativ va refleksiv jihatdan shakllanganligini ham ifodalaydi.

Xalqaro tajriba asosida aniqlanishicha, inklyuziv kompetensiyani shakllantirishda tizimlilik, integrativlik va amaliy yo‘naltirilganlik tamoyillari ustuvor o‘rin tutadi. Rivojlangan davlatlar tajribasida mazkur kompetensiya alohida kurs sifatida emas, balki pedagogik ta’limning barcha tarkibiy qismlariga singdirilgan holatda rivojlantiriladi. Bunda nazariy bilimlar amaliy mashg‘ulotlar, kuzatuvlar, mikroo‘qitish, refleksiv tahlil, muammoli vaziyatlar yechimi va real ta’lim muhitidagi tajriba bilan mustahkamlanadi. Natijada bo‘lajak pedagoglar inklyuziv sinfni tashkil etish, differensial yondashuvni qo‘llash, moslashtirilgan baholashni amalga oshirish va ta’lim ishtirokchilari bilan samarali hamkorlik qilishga tayyor bo‘lib shakllanadi.

Tahlillar yana shuni tasdiqlaydiki, inklyuziv kompetensiyani rivojlantirishda ko‘p tarmoqli hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Pedagogning psixolog, logoped, defektolog, ijtimoiy pedagog va ota-onalar bilan uzviy ishlay olishi inklyuziv ta’lim sifatini oshiradi. Shu sababli oliy pedagogik ta’lim jarayonida talabalarni jamoaviy ishlash, maslahatlashuv olib borish va kompleks yondashuv asosida qaror qabul qilishga o‘rgatish zarur. Bu esa kelajakdagi kasbiy faoliyatda murakkab pedagogik vaziyatlarni samarali boshqarish imkonini beradi.

Milliy pedagogik ta’lim tizimi uchun xalqaro tajribani o‘rganish va moslashtirish katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Ayniqsa, o‘quv dasturlariga inklyuziv modullarni kiritish, amaliyot bazalarini kengaytirish, mentorlik tizimini kuchaytirish hamda refleksiv yondashuvga asoslangan tayyorgarlikni yo‘lga qo‘yish bo‘lajak pedagoglarning kasbiy sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, bo‘lajak pedagoglarda inklyuziv kompetensiyani shakllantirish pedagogik ta’limni

modernizatsiya qilish, ta’lim sifatini yaxshilash va insonparvar ta’lim muhitini qaror toptirishning muhim sharti sifatida baholanishi lozim.

Adabiyotlar.

1. Alimuhamedov, S. (2021). Inklyuziv ta’limni tashkil etishning pedagogik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Yuldashev, J., va Xasanova, M. (2020). Maxsus pedagogika va inklyuziv ta’lim metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.
3. Nurmatova, D. (2022). Bo‘lajak o‘qituvchilarda inklyuziv kompetensiyani rivojlantirish texnologiyalari. Toshkent: Tafakkur.
4. Turg‘unov, B. (2019). Pedagogik ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. Toshkent: Universitet.
5. Rasulova, M. (2021). Inklyuziv ta’lim muhitida pedagog faoliyatining metodik xususiyatlari. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
6. Florian, L. (2014). What counts as evidence of inclusive education? European Journal of Special Needs Education, 29(3), 286–294.
7. Forlin, C. (2010). Teacher education for inclusion: Changing paradigms and innovative approaches. London: Routledge.
8. Ainscow, M. (2005). Developing inclusive education systems: What are the levers for change? Journal of Educational Change, 6(2), 109–124.
9. European Agency for Development in Special Needs Education. (2012). Teacher education for inclusion: Profile of inclusive teachers. Brussels: European Agency.
10. UNESCO. (2020). Global education monitoring report: Inclusion and education – All means all. Paris: UNESCO.